

G. Marnef, *Het calvinistisch bewind te Mechelen 1580-1585* (Standen en Landen LXXXVII; Kortrijk-Heule: UGA, 1987, 406 blz., Bf1960,-, ISBN 90 6768 132 6).

Tussen het eind van de jaren 1570 en het midden van de jaren 1580 kende een aantal Vlaamse en Brabantse steden een periode van radicaal, calvinistisch bestuur. Vreemd genoeg hebben deze revolutionaire ontwikkelingen tot voor kort geen aandacht gekregen in het vooral de laatste twintig jaar zo levendige onderzoek op het gebied van de stadsreformaties. Guido Marnef heeft zich recentelijk over hen ontfermd. Hij publiceerde eerder over het protestantisme te Brussel tijdens de 'calvinistische republiek' en bereidt een proefschrift voor over de reformatie in Antwerpen. *Het calvinistisch bewind te Mechelen* is zijn licentiaatsverhandeling.

Marnef richt in dit boek zijn aandacht voornamelijk op 'de houding van de Mechelse wethouders tegenover de zich wijzigende politieke en religieuze situatie, en de mutaties die beide factoren veroorzaakten in het stadsbestuur, zowel op het structurele als op het personeelsmatige niveau'. Na een inleiding over inrichting en werking van het Mechelse stadsbestuur en over de sociaal-economische achteruitgang waarin de stad zich na het midden van de zestiende eeuw bevond valt het boek in drie delen uiteen. Het eerste deel beschrijft de voorgeschiedenis vanaf 1566, deel twee de periode van het calvinistisch bewind van 1580-1585, deel drie behandelt de reconciliatie en haar gevolgen voor de stad na 1585. De kracht van het boek ligt in de analyse van de opeenvolgende magistraatswisselingen en de veranderingen die zich in het stadsbestuur voordeden in 1578 (toen Mechelen zich onder het bestuur van de Staten-Generaal stelde), in 1579 (reconciliatie van de stad met Filips II), in 1580 (toen de stad onder dwang van een blokkade door de omliggende Brabantse steden opnieuw in het opstandige kamp terecht kwam) en in 1585 (na de herovering door Parma).

Zeer overtuigend laat hij zien hoe de omslagen in de bestuurlijke elite steeds radicaler werden. In de gereconcilieerde magistraat van 1579 had nog een aantal personen zitting die onder het gematigd staatsgezinde bewind van 1578-1579 bestuursfuncties bekleed hadden. Onder het calvinistisch bewind diende slechts een klein aantal 'wethouders' dat ook van de gereconcilieerde magistraat deel had uitgemaakt. Slechts iets groter was het aantal magistraatsleden uit de jaren 1578-1579 dat in 1580-1585 terugkeerde. Geen van de 'wethouders' onder het calvinistisch bewind bekleedde echter na 1585 ooit nog een functie in het stadsbestuur. Wel keerde een aantal 'wethouders' uit de gereconcilieerde magistraat van 1579 na 1585 terug. Marnef ziet in deze ontwikkeling de these van Woltjer, over het verdwijnen van de gematigde middenpartij en het echec van alle pogingen tot verzoeningspolitiek na de Pacificatie van Gent, bevestigd.

Minder bevredigend zijn de paragrafen waarin de schrijver de religieuze ontwikkelingen behandelt. De godsdienstige situatie in de stad werd, in zijn visie, beheerst door een absolute tegenstelling tussen 'de' katholieken en 'de' calvinisten. De mogelijkheid dat ook op religieus gebied een Woltjer-these over onbesliste middengroepen van toepassing zou kunnen zijn wordt niet onderzocht. De schaarste aan bronnen maakt het moeilijk om een genuanceerde reconstructie van de religieuze situatie in deze jaren op te bouwen, maar de door Marnef zelf aangedragen observatie dat noch het calvinisme na 1580, noch de contra-reformatie na 1585 veel enthousiasme van de kant van de Mechelaars ontmoette maakt het bestaan van dergelijke groepen toch waarschijnlijk. Wel heel snel concludeert de schrijver tot een calviniseringspolitiek van het stadsbestuur tijdens de jaren 1580-1585. De aangevoerde voorbeelden zijn weinig overtuigend. Zij kunnen dikwijls evengoed gebruikt worden om te betogen dat het Mechelse stadsbestuur achter een calvinistische façade een betrekkelijk gematigde religieuze politiek voerde. Sterk benadrukt hij bijvoorbeeld de samenwerking—tot wederzijds voordeel—tussen calvinistisch

stadsbestuur en kerkeraad. De relatief sterke vertegenwoordiging van magistraatsleden in de kerkeraad kan echter ook betekenen dat de 'wethouders' een oncalvinistisch grote controle over de kerk uitoefenden om onnodige polarisatie te voorkomen.

Dit neemt echter niet weg dat het boek een degelijke synthese biedt van een schaars gedocumenteerd onderdeel van de geschiedenis van de Opstand. Qua stijl iets te degelijk. Een snuffje speculatie hier en daar zou de leesbaarheid zeker ten goede zijn gekomen.

Joke Spaans

T. J. Saxby, *The Quest for the New Jerusalem, Jean de Labadie and the Labadists, 1610-1744* (International Archives of the History of Ideas CXV; Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1987, xiii + 490 biz., f215,-, ISBN 90 247 3485 1).

Aan studies waarin het sektarisch-calvinistische Labadisme centraal staat heeft het bij wijze van spreken sinds zijn ontstaan nooit ontbroken. Des te meer valt op dat van zijn stichter, Jean de Labadie, 1610-1674, nog geen gedetailleerde biografie het licht had gezien. In het hier te bespreken werk wordt deze lacune weggewerkt. De auteur doet dit met bewonderenswaardige ijver. Geen archief ontsnapt hem, geen bibliotheek blijft voor hem gesloten als het erom gaat een verhelderend detail toe te voegen aan het totale beeld. Het resultaat mag gezien worden: reeds het eerste hoofdstuk, over jeugd, opleiding en intrede bij de jezuïeten, telt achttien bladzijden tekst plus vier voor de noten, anderhalf voor de weergave van citaten in de originele versie en twaalf nummers van de bibliografie. In deze stijl gaat het hele werk door: het is een uitvoerige kroniek geworden van het leven van Labadie en van de door hem gevormde groepering. Uitvoerig wordt ons verhaald hoe hij, eerst als jezuïet, dan als jansenistisch wereldgeestelijke met mystieke inslag, door Frankrijk trekt, vervolgens te Montauban calvinist en predikant wordt, na zeven jaar zijn toevlucht in Orange moet zoeken, al spoedig te Londen beroepen wordt maar in Genève blijft en weer zeven jaar 'als een tweede Calvijn' predikt, een beroep naar Middelburg aanvaardt, daar zozeer op separatie aanstuurt dat afzetting moet volgen en dan via Amsterdam met zijn volgelingen naar Duitse onderkomens trekt alwaar hij overlijdt. De sekte belandt daarna in Wieuwerd en vertakt zich (dankzij de Van Aerssens) naar Suriname en Maryland en verdwijnt pas halverwege de achttiende eeuw van het toneel dezer wereld.

Het is de kracht van het boek dat het dit bekende schema met zoveel nieuwe gegevens tot leven wekt. Anderzijds zegt de auteur echter zelf, pagina ix: 'Scholars of the history of ideas will... have to pardon me'. Dit doet vreemd aan in een aan ideeëngeschiedenis gewijde serie. Hiervoor geldt niet slechts de lof dat de schrijver documenten in uiteenlopende talen weet te vinden en weer te geven, maar ook de vraag wat hij er mee weet te doen. Dit nu blijkt mager te zijn. Dat Labadie—het is alsof men de *Erflaters* leest—met een programma geboren 1 ijkt en volhardend naar het nieuwe Jeruzalem, in dit geval de stichting van de zuivere gemeente van wedergeborenen gestreefd heeft, levert nog geen ideeëngeschiedenis op. Het ontbreken van de naam Popkin in de literatuurlijst is omineus: diens onderzoek naar de invloed van chiliasten op het zeventiende-eeuwse denken behoorde de auteur in het merg te zitten alvorens hem in *déze* serie het woord verleend werd. Hoe weinig hij daar aan toe was blijkt op een zeer concreet punt. Na het, ook in zijn ogen, belangrijkste Labadistische boek, de *Euderia* van Anna Maria van Schurman, in slechts één bladzijde weergegeven te hebben, moet hij wel de invloed van het Labadisme op het piëtisme van Philipp Jacob Spener c. s. behandelen. Nu is bekend dat Spener